

Майра Дюсембекова¹, Самал Нукезжанова², Аманжан Арзыкулов³

¹ Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
профессоры, саяси ғылымдарының кандидаты
e-mail: maira.eni@mail.ru

² Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің докторанты
(Астана, Қазақстан)
e-mail: samal.samatovna@gmail.com

³ Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың аға оқытушы
(Алматы, Қазақстан)
e-mail: amanzhan.arzykulov@gmail.com

САЯСАТТАҒЫ МИФТЕРДІ ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа. Саясаттағы миф саяси сананың өзгертілген формасы ретінде анықталуы мүмкін, мұнда нақты ақпаратты білу мен түсіну бейнелермен және символдармен ауыстырылады. Бұл жұмыста біз саяси мифпен салыстырғанда классикалық миф – бұл әмбебап баяндау (нарратив), тарихи оқиғаларды бейнелі түрде интерпретациялаушы және табиғи құбылыстар мен мағыналарды, салт-дәстүрлердің, наным-сенімдердің шығу тегін – адамзат өркениетінің және жалпы алғанда бүкіл әлемді астарлы эмоционалды-көңіл-күй бейнелері арқылы түсіндіруге арналған дәстүрлі әңгіме түсінігіне сүйенеміз. Әдетте дәстүрлі мифтің шығу тегі белгісіз, саяси сипаты бар миф көбіне кәсіби түрде шығарылады және оның пайдасына құрылатын нақты адамдардың белгілі бір қатары болады. Саяси күресте мифтер қоғамдық санада билік етіп отырған жүйені киелендіріп, оның қарсыластарын қорлау мақсатында құрылған және таратылған оқиғалар (нарративтер) ретінде пайдаланылуы мүмкін. Мақалада әлемдік тарих пен саясаттағы саяси мифтің рөлі қарастырылады. Сондай-ақ мазмұнына саясаттағы мифтердің мәні, құрылымы, ерекшеліктері, үрдістері мен функциялары енетін саясаттағы мифтерді талдау үлгісі ұсынылған. Дәстүрлі және саяси мифтердің салыстырмалы талдауы келтірілген.

Түйін сөздер: миф, саясат, тарих, саяси тартыс.

Maira Dyussebekova, Samal Nukezhanova, Amanzhan Arzykulov THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF MYTHS IN POLITICS

Abstract. A myth in politics can be defined as an altered form of political consciousness, in which knowledge and understanding of information is replaced

by images, symbols. In this paper, we proceed from the understanding that, unlike the political myth, a classical myth is a universal narrative (narrative), a traditional legend that figuratively interprets historical events and explains natural phenomena and meanings, the origin of customs, traditions, beliefs - human civilizations and the whole world as a whole, through allegorical emotional and sensual images. Usually, the origin of a traditional myth is unknown, while a myth that has a political nature is often professionally launched and has a specific circle of people for whose benefit it is created. In the political struggle, myths can be used as purposefully created and disseminated stories (narratives), sacralizing the existing system of power and denigrating its opponents in the public mind. The article discusses the role of political myth in world history and politics. Also presented is a model for the analysis of myths in politics, which includes the definition of the essence, structure, features, processes and functions of myths in politics. A comparative analysis of traditional and political myths has been carried out.

Key words: *myth, political science, history, political struggle.*

Майра Дюсембекова, Самал Нукежанова, Аманжан Арзыкулов
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К
ИССЛЕДОВАНИЮ МИФОВ В ПОЛИТИКЕ

Аннотация. Миф в политике может быть определен как измененная форма политического сознания, в которой знание и понимание фактической информации заменяется образами, символами. В данной работе мы исходим из понимания, что в отличие от мифа политического классический миф – это универсальное повествование (нарратив), традиционное сказание, образно интерпретирующее исторические события и служащее для объяснения природных явлений и смыслов, происхождения обычаев, традиций, верований – человеческих цивилизаций и всего мира в целом, через иносказательные эмоционально-чувственные образы. Обычно происхождение традиционного мифа неизвестно, в то время как миф, имеющий политическое свойство, часто профессионально запускается и имеет конкретный круг людей, в пользу которых и создается. В политической борьбе мифы могут быть использованы для как целенаправленно созданные и распространённые истории (нарративы), сакрализирующие существующую систему власти и очерняющие ее противников в общественном сознании. В статье рассматривается роль политического мифа в мировой истории и политике. Также представлена модель анализа мифов в политике, включающая в себя определение сущности, структуры, особенностей, процессов и функций мифов в политике. Проведен сравнительный анализ традиционных и политических мифов.

Ключевые слова: *миф, политика, история, политическая борьба.*

Кіріспе

XXI ғасырда Интернеттің арқасында объективті және ғылыми ақпаратқа қол жеткізу әлдеқайда жеңілдеген жағдайда миф шығару жоғалып кетуі тиіс еді. Дегенмен, тәжірибе көрсеткендей, сол Интернеттің және әлеуметтік желілердің өзі мақсатты аудиторияға [1] бір сәтте ақпаратты жеткізуге көмектесе отырып, бара-бара саяси мифтердің таралу құралдары мен арналарына айналууда.

Заманауи миф шығаруда біз кенеттен шыққан және мақсатқа сәйкес жасалған үрдістер синергиясына тап болатынымызды зерттеулер көрсетіп отыр. Бір жағынан, постфольклор интернет-коммуникациялардағы мультимедиялық халық шығармашылығы ретінде медианы кәдімгі пайдаланушылардың өзін-өзі көрсетудің креативті-аксиологиялық детерминанттарына себепші болады [2]. Екінші жағынан, Э. Кассирер h-өзінің «Заманауи саяси мифтер техникасы» атты жұмысында көрсеткендей, саяси мифтер кенеттен пайда болмайды, жүгенсіз қиялдың жемісі емес. Керісінше, оларды «білікті және епті шеберлер» жасанды түрде құрады [3]. Ұлттық тарих пен салт-дәстүрлер саяси миф пен саяси мәдениеттің байланысын анықтайды. Соңғысы қоғамның мифологиясын қалыптастырады, адамдардың мінез-құлқына және қоғамдағы ұлттық үрдістерге нақты әсер етеді. Олар елдің саяси мәдениетінің айтарлықтай маңызды бөлігі болып табылады. Мысалы, Индонезияда саяси мифтер және коммунизммен күресу дәстүрлері кез-келген сайлауалды кампанияның элементі болады. Ал посткеңестік ақпараттық кеңістікте біз КСРО-ның құлауынан кейін 30 жылдам астам уақыт өткеннен кейін кеңестік кезеңнің қалдықты және қайта құрылымдалған мифтерінің барын белгілей аламыз.

Мақаланың мақсаты – саясаттағы мифтерді зерттеудің теориялық-әдіснамалық тәсілдерін ашу.

Міндеттері: саясаттағы мифтің тарихын зерттеу, маңызын, ерекшелігін, қасиеттері мен айырмашылықтарын ашу.

Тарихы. Мифтер адамзатпен қоғамдық сана пайда болғаннан бері бірге жасап келеді. Анимистік ойлау және шынайы ақпараттың жеткіліксіздігінің арқасында ежелгі адамдар қоршаған орта мен табиғи құбылыстарды мистикалық тіршілік иесі мен рухтардың іс-әрекеттері деп түсіндірген. Мысалы, Ежелгі Қытайда күннің күркіреуі мен найзағайдың соғуы табиғи құбылыс емес, айдаһарлардың шайқасы деп есептелген. Кейінгі кезеңдерде Ежелгі Грекияда және пұтқа табынушы Русьте бұл құдайлар әрекетінің нәтижесі деп түсіндірілген.

Құжатқа түсірілген саяси мифтердің пайда болуы шамамен осы кезеңге сәйкес келеді, оның үлгілерін Пифагор, Платон және т.б. секілді ғалымдардың еңбектерінен табуға болады. Саяси мифтердің ең алғашқылары билікті киелендіруге бағытталған. Шығыс пен Батыстың ежелгі мемлекеттерінде әміршінің құдайдан туғаны туралы тарихы жоқтың қасы. Мысалы, Ежелгі Кореяда билік етуші династия өздерін аспан құдайының немересі Тангуннан таралғаны туралы миф тарата отырып, өздерінің шығу тегін мифологияға

айналдырған. Осыған ұқсас мифтерді Ежелгі Мысыр, Парсы, Қытай, Үнді және Месопотамия тарихынан да таба аламыз.

Ежелгі Жапонияның әлемді тану негізін құраған саяси мифке тән тағы да бір мысал сондай-ақ император династиясының құдайдан тарағандығы туралы айтады. Осы мифке сәйкес, дворяндық текті құрушылар үкіметтік лауазымды құдайдың ұрпақтарынан алған. Осы барлық аңыздар әміршінің билігін дәлелдеп қана қоймай, әлеуметтік жіктелу қағидаларын көрсеткені және қоғамдық құрылымның иерархиялық жүйесін нығайтқаны түсінікті. Әдетте мұндай тарих адамдардың бір тобына басқа топтарды басқару құқығын негіздеген. Олар халықты орталық рәмізге және тәртіпке тарту арқылы олардың біріктірілуіне – әлеуметтік конвенция қалыптастыруға және мифтердің сюжеті мен сценарийлеріне негізделген қоғамдық қарым-қатынас нормаларын енгізуге көмектесуі тиіс болатын. Бұл жерде көрнекі мысал Ежелгі Грекия мен Ежелгі Римнің мифологиясы бола алады.

Саясат пен мифологияның байланысын зерттеу ерте заманнан басталған еді. Осылайша, ежелгі грек ақыны Гесиод (б.з.д. VII ғ.) өзінің «Теогония» поэмасында (еж.гр. Θεογονία) әлемнің жаратылуы, құдайлардың тууы, олардың генеологиясы туралы мифтерді жүйелеу әрекетін жасаған еді. Оның «Еңбектер мен күндер» атты поэмасы – тарих пен саясатты мифологияландырылған сипаттаудың жарқын үлгісі. Ал миф шығармашылығында «қара пиарды» пайдаланудың алғашқы жағдайын Платонның өзі келтірген, өзінің «Мемлекет» трактатында дұрыс емес, зиян мифтерді алып тастауға шақырған. Бұл тарихи оқиғаларда Тезей және өзге де ежелгі грек батырлары, құдайдың балалары, сұмдық әрі намыстан жұрдай әрекеттер жасай отырып, өздерін кәдімгі адамдарша ұстады. Грек философы құдайлар мен батырлар жаман іс-әрекеттер жасамауы тиіс деп есептеген [1].

Қоғамның белгілі бір даму деңгейіне дейін барлық саяси мифтер солар арқылы билікті киелендіру жүргізіліп отырған түрлі құдайлармен, әміршілермен және батырлармен байланысты болған. Бірте-бірте өзге де мифологиялық әңгімелер пайда бола бастады, мысалы, мінсіз мемлекет туралы, антикалық кезеңнен бастап осы күнге дейін барлық уақытта дамытып отырған халыққа билік пен құқықтың тиесілігі туралы.

Саяси миф биліктің космостық табиғаты жайлы, халықты басқару жайлы, батырлардың ерлігі жайлы, әділ монарх туралы, мемлекеттің саяси кемелдігі және оның моральдігі жайлы (Аристотель, Платон) және т.б. мифтер қосарланып келе жатқан саясаттың өзі секілді өте көне. Саяси мифтің философиялық тарихы да аса бай. Биліктің және құқықтың халыққа тиесілілігі туралы Орта ғасырларда атақты авторлар (Фома Ливанский, Марсилиус Падуанский, Дж. Фортескью және т.б.) таратқан антикалық мифтің бары белгілі. Әрбір дәуір жаңа немесе жаңартылған мифтер қосып отырды: халықтың қалауын жеткізуші монарх, Құдайдың жердегі өкілі жайлы (Р. Филмер), жалғыз билік етуші жайлы (Ж. Боден), абсолютті рухтың кейпі жайлы (Г.В.Ф. Гегель) және т.б.

ХІХ ғасырда саяси мифтер туралы ғылыми мақалалар пайда болды, онда түрлі теориялар, мысалы, Құдайдың жердегі өкілі жайлы, абсолютті рух кейпі туралы, батырлар мен нәсілдік үстемдік туралы теориялар әзірленді. Көрнекті із Т. Карлейльдің батырлар туралы мифтер («Батырлар, батырларды дәріптеу және батырлықпен өткен күн») СПб., 1908) және Ж.А. де Гобиноның батырлық мифологиясына нәсілдік мифологиясын қосқан теориясы («Нәсілдердің теңсіздігі туралы эссе» тт. 1–4, 1853–55) болды.

XX ғасырда қоғамның дамуы, әсіресе әлемнің көптеген елдерінде жалпыға ортақ сайлау құқығының пайда болуы және таралуы қазіргі билік жүйесін киелендіретін және легитимизмдейтін ақпараттық-саяси өнімдерге қажеттілігін айтарлықтай арттырды [4]. Басқа жағынан, XX ғасырдың саяси мифі модерннің саяси режимімен негізделген (тоталитаризм кезіндегі саяси мифтің гүлденуі, мұнда ол саясаттың негізгі құралы болады, аса құнды идеологияларды: коммунизмді, социализмді және т.б. жаппай тарату қажеттілігі туралы миф), сондай-ақ постмодерн дәуірінің нақты саяси жағдайларымен (дағдарыспен, мобилизациялаумен, қақтығыстармен, кампаниялармен және т.б.) және қазіргі заманның ғаламдық үрдістерімен негізделген.

Дегенмен, XX ғасырдың екінші жартысындағы және ХХІ ғасырдың басындағы саяси формациялардың ауысуы мифтерді қайта құрылымдаудың және әшкерелеудің: демифологизациялаудың және ремифологизациялаудың қажеттілігін өзекті етті.

Мысалы, Ресей империясындағы патша билігінің құдайдан тарағандық табиғаты туралы саяси мифі 1917 жылғы Қазақ төңкерісі деп аталған тарихи оқиғадан кейін әшкереленді және сенімі жойылды. Кейінірек Кеңес Одағында қолданыстағы билікпен байланысты тағы бірнеше идеологиялық тарихи оқиғалар әшкереленді. Мысалы, «кемеңгер көсем» туралы миф Йосиф Сталиннің қайтыс болуынан кейін әшкереленді. Ал «кеңестер билігі» туралы мифтер – халықтың билікке құқығы кеңес мемлекетінің құлауымен аяқталды. Бірақ ХХ екінші жартысындағы Уинстон Черчилль жайлы миф белгілі бір қайта құрылымдаудан кейін қайтадан өзектілікке ие болды. Бұл мыңдаған жылдар бойы бар дәстүрлі мифтерге (соның ішінде космогониялық және діни) қарағанда кейбір саяси мифтердің өмірі қысқа, ал басқалары миф дизайны арқылы жаңадан мәнге ие болуы мүмкін дегенді білдіреді.

XX ғасырдың соңғы онжылдықтары мен ХХІ ғасырдың алғашқы онжылдықтарына саяси миф шығармашылығының қарқынды дамуы тән. Бұл бірінші кезекте ақпараттық технологиялардың белсенді дамуымен, жаһандандыру үрдістерімен және бірыңғай медиакеңістік қалыптастырумен байланысты. Көптеген елдерде миф дизайны технологиясы «адамзат қауымдастықтарының (өркениеттердің, елдердің, ұлттардың, этностардың, үлкен және шағын адамдар тобының) өзекті идеологиялық міндеттерін шешу мақсатында көпшіліктің санасында ескі мифтерді өзіндік

қайта жаңғырту (ре-дизайн) және жаңа мифтер құру» [5, 12 б.] сайлауалды үгіттеудің тиімді құралы ретінде пайдаланылады. Іске ескі де, жаңа да немесе жаңартылған мифтер де кірістіріледі. АҚШ-та және Батыс Еуропаның көптеген елдерінде бұл үшін көбінесе бұрын кеңестік деп аталған («жауыздық империясы» деп атаған) ресейлік әскери агрессия туралы миф қолданылады. Өз кезегінде, Ресей Федерациясы үшін америкалық немесе батыс экспансионизмі туралы мифтері қайтадан өзекті мифке айналды [6].

Зерттеу әдістері

Мақала жазу барысында теориялық-әдіснамалық үрдіс жалпы ғылыми және талдау мен жинақтаудың, жалпылаудың, жүйелік-құрылымдық және ретроспективті талдаудың, салыстырмалы және сараптамалық арнайы әдістерінің кешені негізінде жүргізілді.

Нәтижелері және талқылау

Қазіргі заманғы саяси мифтер дәстүрлі мифтер секілді өткенді, бүгінгіні баяндайды және болашақты болжайды. Олар мақсатты аудиторияның жақсы қабылдауына арналған қолжетімді (көбіне аллегориялық) формада мазмұндалады. Дәстүрлі мифтермен салыстырғанда олардың киелілік мәртебесі жоқ, дегенмен белгілі бір әлеуметтік топпен шүбәсіз шындық ретінде қабылдануы тиіс. Мистикалық оқиғалар секілді олардың өзіндік шынайылық үлгісі және әрекеттер нұсқасы – оларға сенетіндерге арналған сценарийі болады [6]. Әдетте саяси және дәстүрлі мифтердің келесі сипаттарын белгілеп атайды:

- Полиморфтық – бір ғана символдар тізбегі қолданылады, мысалы «кемеңгер әмірші» туралы тарихи оқиға шын мәнінде барлық елдерде бар. Бұл жерде бір ғана тақырыптың түрлі мақсаттары мен эмоционалдық реңкі болады.

- Шектелушілік – мифтерді жасау үшін көптеген комбинациялары болуы мүмкін шектеулі символдар саны ғана қолданылады.

- Дерексіздік – мифтер қолда бар тәжірибеге сүйенбейді және эмпирикалық шындықпен байланыспайды.

- Түпкіліктілік – олар шынайылығына қарамастан тексеруді қажет етпейтін аксиомалық (априоралық) сенімге негізделеді.

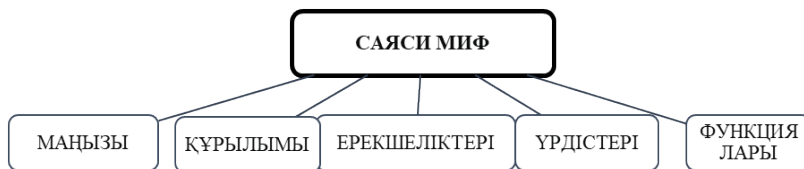
- Орнықтылық – миф нақты бір тарихи уақытқа шырмалмаған, өзінің өлшемінде өмір сүре береді.

Кейбір зерттеушілер келесі айырмашылықтарды атап өтеді: қазіргі күндегі мифтер әдетте нақты адамдар туралы, осы шақ және жақындағы өткен күн жайлы баяндайды. Олардың ғұмыры қысқа, ежелгі заманнан мұра болып келмейді және ауызша ғана немесе сакральды мәтіндер арқылы ғана емес, дәстүрлі (теледидар, баспасөз, радио) және заманауи медиалар (әлеуметтік желі) арқылы да таралады [7].

Заманауи саяси мифтерді зерттеудің теориялық-әдіснамалық тәсілі және оның қоғамдық сананы басқарудағы рөлі мифтердің саясаттағы маңызын,

құрылымын, ерекшеліктерін, үрдістерін және функцияларын анықтауды меңзейді (1-сурет).

1-сурет. Саясаттағы мифтерді талдау үлгісі.

Маңызы. Саяси мифтер мен стереотиптерді қашан да біреу шығарған, сондықтан олар алғашында болуы мүмкін шындық ретінде қабылданады, ал кейін көпшіліктің санасында айқын және талассыз шындыққа айналады. Олар бастапқыда нақты нысандарға телулі болған өздерінің шындық көрінісін жасайды. Бұл оқиғалар бейнелермен әрекет жасайды, сол себепті олар танымалдылық пен есте қалушылықты қамтамасыз етеді [8].

Дегенмен де кез-келген бейне секілді миф те детальдардың түрлі түсіндірілімін береді, ол өз кезегінде түрлі егжей-тегжейлігімен көптеген нұсқаны құруға мүмкіндік береді. Әрбір жаңа жақтаушы базалық бейнені оған тиесілі эмоциялық реңкпен толықтырады. Бір, мысалы қастандық туралы, саяси стереотип негізінде бір ғана тарихи оқиғаның сан алуан түрлі нұсқалары құрылуы мүмкін. Олардың эмоционалды сферамен байланысты иррационалды іргетасы бар. Мифологиялық тарихи оқиғаның өміршеңдігі мен ұзақтығы ең алдымен ол тудыратын эмоциялармен анықталады. Адамдар түпсаналы түрде өздерін саяси мифтердің кейіпкерлерінің орнына қоя отырып, олардың уайымына ортақ болуы тиіс.

Құрылым. Әрбір саяси мифтің белгілі бір компоненттерден тұратын өзіндік құрылымы бар. Әдетте мифтің келесі базалық элементтерін атап көрсетеді [9]:

- Архетиптер. Бұл саяси мифтің эмоционалды реңкін анықтайтын негізі, «қаңқасы», бастапқы бейнесі. Әдетте барлық өткен дәуірлердің тәжірибесі негізінде қалыптасады.

- Мифологемдер. Шындықты сипаттаудың қабылданған ережесі, клишесі және бір мезгілде қабылдау өнімі. Мысал ретінде Солтүстік Кореяның көсемдерін сипаттаудың идеологиялық тәжірибесінде қабылданған бәрін білуші және әрбір азаматқа қамқор сипаттары бола алады.

- Символика. Нақты оқиғалардың мифологемалармен және архетиптермен бірігуіне қызмет етеді.

- Жүзеге асыру құралдары. Адамдардың саяси мінез-құлықтарын өзгертуге арналған. Бұл нақты жағдайларды сипаттауға арналған идеологемалар, мысалы, сайлауалды кампаниялардың слогандары. Сондай-ақ жүзеге асыру құралы ретінде мифті тасымалдаушыларға кеңістікте (демонстрациялар, митингтер) немесе уақытта (идеологиялық даталарды, мейрам-

дарды мерекелеу) бірігуге мүмкіндік беретін саяси салт бола алады. Кейде мұнда Интернетті және әлеуметтік медиаларда қарым-қатынас жасауды жатқызады, ол виртуалды кеңістікте бірлестік пен ортақтастықты сезінуге мүмкіндік береді [8].

Эрнст Кассирер өзінің «Қазіргі заман саяси мифтерінің техникасы» еңбегінде атап өткендей, миф түрінде интерпретацияланбайтын бір де бір табиғи құбылыс немесе адам өміріндегі оқиға жоқ [3]. Бұл жерде барлық осы сан алуан тарихи оқиғаларды қазіргі заман зерттеушілері бірнеше негізгі тақырыпқа біріктіреді [10]:

- Қастандық туралы. Бұл ең танымал мифтердің бірі: елдегі жамандықтың барлығы құпия күштердің әрекетінен болады, оларға қарсы кез-келген күрес құралдарын пайдалануға болады, сондықтан жауға қарсы біріккен дұрыс.

- Алтын ғасыр жайлы. Сүйіспеншілік, еркіндік және теңдік орнаған кезеңге оралуға шақырады. Сондай-ақ саяси мифтің мұндай тақырыбы аталған «жарқын өткен күн» үлгілерімен құрылатын «жарқын болашаққа» шақыруы мүмкін.

- Қорғап қалушы батыр туралы. Нақты кейіпкерлерге мінсіз адамның қасиеттері тағылады. Мифтік батыр ең жоғары моральдік қасиеттерге де, жауынгер мен қолбасшы талантына ие болады, саяси көшбасшыны таңдарда немесе қандай да бір саяси дағдарыстан өтерде ол көпшілік үшін эталонға айналады.

- Ұлт атасы туралы. Қарапайым халыққа қамқор, оның барлық проблемаларын білетін, әділ әрі кішіпейіл саясаткер жайлы баяндайды. Елде барлығы жақсы болар еді, бірақ оған қоршаған адамдары кедергі болады («патшасы мейірімді, бірақ мырзалары нашар»).

- Ұлттың ерлікпен өткен күндері туралы. Баяғы бір заманда ең мықты, ақылды да парасатты, ұлы ата-бабаларымыз өмір сүрген. Олар Отан үшін отқа түскен. Біз – ұлы бабаларымыздың лайықты ұрпағымыз, сондықтан солардың жолымен жүреміз.

- Бірлік туралы. Қарама-қарсы қоюға негізделген: өзіндікі мен бөтен бар, дос пен қас бар, біз бен олар бар. Бөтендер – барлық қайғы-қасіреттің көзі, олар біздің құндылықтарымызды алып қоюға тырысуда, сондықтан ұлтты сақтап қалу – оның бөтеннен-жаудан келетін қауіп-қатер алдында ынтымақтасуында [10] жатыр.

Саяси мифологияда өзге де тақырыптар бар, оларды саяси күресте, стратегиялық коммуникацияларда және мемлекеттік ақпараттық саясатта пайдалану билікті алудың, заңдастырудың және ұстап қалудың алғышарттарын құруы мүмкін.

Ерекшеліктері. Саяси мифтер сыртқы деструктивті әсерден қорғаныс қалқаны ретінде әрекет етеді, оның беріктігі тұрақтылығына байланысты болады. Ең алдымен, саяси мифология әрқашан символмен байланысты. Қоғамдық санада кез-келген әлеуметтік-саяси үрдісті нақты мәндік мазмұнмен байланыстырады. Посткеңестік кеңістікте тұрып жатқан көптеген адамдар үшін свастика – ұлтшылдық символы, ал қызыл жұлдыз

– Кеңес Одағының символы. Саяси мифологияда көбінесе символдар көне дәуірден немесе өзге өркениеттерден алынады. Мысалы, сол свастиканың өзі шығыс өркениеттерінде қозғалыс символы, ал жұлдыз құпия білім мен қуаттылықтың белгісі [10].

Басқа да ерекшелігі – аса құндылығы. Саяси миф адамның терең, эмоционалды реңк берілген базалық қажеттіліктеріне негізделеді. Сондықтан мұндай асқан құндылық үшін адам біршама дүниесін құрбан етеді. Мысалға алсақ, негізінде алтын ғасыр және асқақ адам туралы миф жатқан әділеттілік пен әлеуметтік теңдік идеяларын тарату және қорғау үшін әлем тарихында адамдар талай мәрте қару алған.

Үрдістер. Қоғамдық өмір – саяси мифологияның туындауына оңтайлы жер, себебі кәдімгі адамдар көпшілікте елде болып жатқан әлеуметтік-саяси үрдістер жайлы шынайы ақпаратқа ие болмайды және оны саналы әрі сыни түрде сараптауға шамасы жетпейді. Сондықтан халық көбінесе қазіргі жағдайда әлеуметтік медиа арқылы таралатын идеологиялық интерпретацияны, өсек мен сыбысты қанағат тұтады. Бұл жерде барлық саяси ақпаратты адамдарға түсінікті және танымал болуы үшін – олардың саясат жайлы тұрмыспен араласып кеткен түсініктеріне қайшы келмейтіндей ету үшін бұрмалайды, бейімдейді және кемсітеді. Мұндай бұрмалаудың нәтижесі – саяси мифтер. Олар мына үрдістер арқылы қалыптасады [11]:

- Инверсия – өзінің үйреншікті түсініктерін бұрмалаудан қорғау үшін түсіп жатқан ақпаратты өзгерту.

- Оңтайландыру – қоғамдық санаға қолайлы себептер немесе қолайсыз оқиғаларға дәлелдеме табу, мүмкін емес себеп-салдар байланысының пайда болуы.

- Проекция – қоғам өзінің жеке қасиеттері мен қалпын сыртқы нысандарға ауыстыру.

- Персонафикация – көпшіліктің нақты адамға немесе саяси феноменге мінсіз кейіп тағуы [11].

Эрнст Кассирер өзінің жоғарыда аталған еңбегінде «білікті және епті шеберлер» деп өте дәл атаған кәсіби миф дизайнерлері [3] өз кезегінде инверсияның, оңтайландырудың, проекцияның және персонафикацияның бұқаралық үрдістерін өзекті міндеттерге және саяси тартыс жағдайларында мақсатқа сай қолдананатынын атап өткен жөн.

Функциялары. Кәсіби де, постфольклорлық миф шығармашылығы да сан алуандығына қарамастан, олар мейлінше белгілі бір мақсаттарға қызмет ететін барлық жаңа тарихи оқиғаларды (нарративтерді) шығара және қайта дизайндей отыра, үнемі жетілдіріліп отырады.

Атап айтқанда, саяси мифтер қоғамда келесі негізгі әлеуметтік-саяси функцияларды атқарады [12]:

- Біріктіруші. Саяси миф түсінік, өнеге мен баға беру негізінде ортақ саяси наным, бөлінетін сенім жалпы білім қалыптастыру арқылы бөлектеніп кеткен халық топтарын біріктіруге қызмет етеді. Көбінесе «жау» бейнесі (ең қарапайым саяси миф) және бірлік туралы миф жиі

қолданылады. Саяси партиялардың қозғалыстардың құрылуы адамдарды «өзіміздікілерге» (ұқсас мифтерге сенімдерін бөлісетіндер үшін) және «бөтендерге» (баламалы мифтерге сенетіндер үшін) бөлу арқылы жүзеге асады.

- Бейімделген. Қандай да бір қауымдастықтың әлеуметтік ортамен өзара әрекет етуі үшін оның мүшелері көбінесе субъективті әлем көрінісін жасайды, онда нақты байланыстар шындық туралы мифологиялық түсініктермен түйісіп жатады. Жекелеген страталар да (қатарлар, топтар, руластар), мемлекет әлеуметі де, жалпы алғанда, саяси шындықпен өзара әрекет етудің типтік схемасын және стратегияларын қалыптастырады. Мысалы, авторитарлық қоғамда ел мен халықтың әл-ауқатын жақсартып, гүлденуге апаратын ұлы басшысы басқаратын ел туралы мифологиялық сарынға салынған түсінік жасалады. Егер электораттың көпшілік бөлігі осыған сенсе, көпшіліктің бодандық позициясын және олардың елді басқаруға саяси бағыт үшін жауапкершілікті табыстауды меңзейтін мифтің осы функциясының жоғары тиімділігі айқын.

- Билікті заңдастыру. Кез-келген қоғамда саяси жүйеге халықтың қолдауы, халықтың билік институттарының пәрменділігіне, әділеттілігіне және заңдылығына сенімі қажет. Халыққа қолданыстағы саяси құрылым не үшін керек екендігі түсіндіріледі, оның әрекеттерінің заңға сыйымдылығына сенуге мәжбүрлейді. Мұндай мифология адамды биліктің айрықша мәртебесін мойындауға, әлеуметтік заңдарды орындауға және мәдени нормаларды орындауға түрткі болады. Мысал ретінде саяси кампанияларда қолданылатын мифтерді келтіруге болады: халықты ұлттандыру жағдайында «заңсыз жиналған байлықты оны жасағандарға беру» деп хабарланады, ал егер жекешелендіру жоспарланса, халыққа «басқарудағы тиімсіздікке» байланысты қажет болды деп түсіндіріледі.

- Психотерапевтикалық. Мемлекеттік және әлеуметтік институттар адамдардың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыра алмаған жағдайда, қоғамның дамуының дағдарыстық сәттерінде немесе әскери әрекеттер кезінде мифтер тыныстап алуға, психологиялық бәсеңдік алуға, күйзелісті тоқтатуға мүмкіндік береді. Мұндай кезеңдерде адамдардың иррационалдыққа сенімі күшейе түседі, сондықтан алда келе жатқан жеңіс пен жарқын болашақты сипаттайтын мифтер күрделі кезеңдерді төзімділікпен өтуге мүмкіндік береді.

- Этикалық. Мифологияда қоғамның адамгершілік дәстүрлері, оның практикалық және тарихи ұжымдық тәжірибесі көрініс табады. Мифтер қоғамның моральдік ортасына әсер етеді, мораль өз кезегінде топтарды белгілі бір мақсаттарға қол жеткізу үшін қалыптастырып әрі біріктіре отырып, мифологияға сіңеді. Мұның бәрі қашан да адамзатқа ортақ өнегеге сәйкес келе бермейтін топшілік моральдің қалыптасуына көмектеседі. Көптеген діни секталар, мысалы ИЛИМ басқаларды жау деп көрсетіп, «өздерінің моралін» жасайды.

• Эстетикалық. Әлемнің мифологиялық көрінісі адамдардың кереметтік жайлы түсінігіне тікелей әсер етеді. Саяси мифтердің ауысыумен бірге қоғамдық шындықты бағалау да өзгеруі мүмкін. Мысалы, кеңестік идеологияның құлауымен бірге «еңбек адам» романтикасы да кетті [12]

Қорытынды

Саясатта миф – бұл саяси сананың өзгертілген формасы, мұнда саясаттың фактілерін білу мен түсіну бейнелермен, қиялмен, аңыздармен және оларға деген сеніммен ауыстырылады. Сипаттамалар қатары саяси мифті классикалық көне мифпен жақындастырады: танымды алмастырушы ұқсас эмоционалды-сезімталдық генетикасы, типологиясы – мифтер-аңыздар (оқиғаларды, олардың себептері мен қатысушылардың рөлдерін түсіндіру), тарихи мифтер, мифтер-мұралар (өткен күндегі оқиғалар мен ерліктер мен олардың қатысушылары туралы), батырлар туралы мифтер (саяси көсемдер жайлы) және т.б. Классикалық дәстүрлі мифке қарағанда саяси миф өзекті саясатқа трансцендентті түрлерін қоса алғанда (саясат пен биліктің Болжағыштық жігерін, халықты, тарихты, айрықша мақсаттары, жоғары міндеттері, парасаттылығы мен қателеспеушілігі және т.б., олардың спецификалық сипаттарымен легитимациялау) қатысты нақтыланады; саяси миф бағытталған сендіру құралдарымен (үгіт-насихатпен, тиісті идеология мазмұнымен) және мифті шындық (морфологиялық таным формасы) деп қабылдауға тырысатын көпшіліктің санасының өзімен оңтайландырылады; саяси миф көпшіліктің асқақтататын идеяға, жұбанышқа (батырлық ту болған өткен күн жайлы естелік және т.б.) тартылу көрінісі ретінде кенеттен пайда болуы мүмкін, бірақ көбінесе мақсатқа бағытталып жасалады, саясаттың тиімді құралы ретінде таратылады және қолданылады; мұндай миф жекелеген санада туындайды, кейін ұжымға таралып, қоғамдық сана фактісіне айналып кетеді.

Саяси миф қажетті үрдістер мен оқиғаларды (сайлаудағы, үкіметтік және партия бағдарламалары, табыстылыққа, жоспарлардың шынайылығына сенім және т.б.) ынталандыра отырып, оң мазмұнмен толықтырылуы мүмкін, бірақ аса негативті мәнге ие болып, соқыр нанымға қанығып, ең жойқын экстремизмді ынталандыруы да мүмкін. Бұл жағдайда саяси миф анестезиялайтын құрал ретінде пайдаланылады: соқыр наным мұндай экстремизмді заңды деп таниды (осылайша, нәсілдік артықшылық туралы миф нәсілшілдікке рұқсат береді және оған қарсы наразылықты тоқтатып тастайды).

Саяси миф қандай да бір саясатты оңтайландырумен жойылып тасталмайды, ол саяси сананың шарасыз ажырамас бөлігін құрайды және саясат жайлы танылмаған және танылмайтын құрамдас бөлігін қамтиды. Көпшілік санасында саяси мифтің рөлін төмендетуге ашық бұқаралық саясат арқылы, қоғамдық сыни өзіндік сананы дамыту арқылы қол жеткізіледі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Кольев А.Н. Политическая мифология: Реализация социального опыта. – М.: Логос, 2019 – 384 с.
2. Денисюк Ж.З. Постфольклор интернет-коммуникації в аксіологічному вимірі. Монографія. – К.: Вид-во «НАКККІМ», 2017 – 384 с.
3. Кассирер Э. Техника современных политических мифов. Вестник Московского университета. Серия 7, философия, 1990. No 2. – С.153-164.
4. Флад К. Политический миф. Теоретическое исследование. – М.: Прогресс-Традиция, 2020 – 264 с.
5. Зеленін В.В. Основи міфодизайну: Психотехнології керування медіареальністю. Навчально-методичний посібник. – К.: Вид-во «Гнозис», 2017 – 168 с.
6. Почепцов Г. Имиджелогия. – М.: Рефл-бук Ваклер, 2020 – 698 б.
7. Загвозкина Ю.М. Политический миф как проблема социальной философии. Диссертация. – Иваново, 2018 – 157 с.
8. Ивушкина Е.Б., Несмеянов Е.Е. Современная мифология. – Ростов-на-Дону: СКИАПП, 2020 – 82 с.
9. Кузьминская С.И. «Образ врага» в современной политической мифологии. Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2016. No 3. С. 49–52.
10. Лаптев В.В. Трансформация политической мифологии в современной России. Международный научно-исследовательский журнал, 2016. No 4–7 (46). С. – 99-101.
11. Цельковский А.А. Политический миф как детерминанта формирования национального политического сознания. Вестник Челябинского государственного университета, 2016. No 3 (385). С. 13–20.
12. Шульга Н. В. Мифотворчество в средствах массовой информации. Научно-методический электронный журнал «Концепт», 2019. No 3 (март). С. 91–95.

REFERENCES:

1. MKolyev A.N. Politicheskaya mifologiya: Realizatsiya sotsialnogo opyta [Political mythology: The realization of social experience]. – М.: Logos, 2019 – 384 p.
2. Denisjuk ZH.Z. Postfolklor internet-komunikatsii v aksiologichnomu vimiri [Postfolklor of internet communication in the axiological dimension. Monograph]. – К.: Vid-vo «NAKKKIM», 2017 – 384 p.
3. Kassirer E. Tekhnika sovremennykh politicheskikh mifov [The technique of modern political myths]. Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 7. Filosofiya, 1990. No 2 – 153-164 pp.
4. Flad K. Politicheskii mif. Teoreticheskoye issledovaniye [A political myth. Theoretical research]. – М.: Progress-Traditsiya, 2020 – 264 p.
5. Zelenin V.V. Osnovi mifodizaynu: Psikhotehnologii keruvannya mediarealnostiyu. Navchalno-metodichnyi posibnik [Fundamentals of mythodesign: Psychotechnologies of media reality management. Educational and methodical manual]. – К.: Vid-vo «Gnozis», 2017. – 168 p.
6. Pocheptsov G. Imidzhelogiya. – М.: Refl-buk Vakler, 2020. – 698 p.
7. Zagvozdina YU.M. Politicheskii mif kak problema sotsialnoy filosofii. Dissertatsiya [Political myth as a problem of social philosophy. Thesis]. – Ivanovo, 2018 – 157 p.
8. Ivushkina Ye.B., Nesmeyanov Ye.Ye. Sovremennaya mifologiya [Modern mythology]. Rostov-na-Donu: SKIAPP, 2020 – 82 p.
9. Kuzminskaya S.I. «Obraz vraga» v sovremennoy politicheskoy mifologii [The «image of the enemy» in modern political mythology]. Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Lingvistika i mezhkulturnaya kommunikatsiya, 2016. No 3 – 49-52 pp.
10. Laptev V.V. Transformatsiya politicheskoy mifologii v sovremennoy Rossii [Transformation of Political Mythology in Modern Russia]. Mezhdunarodnyy nauchno-issledovatel'skiy zhurnal, 2016. No 4-7 (46) – 99-101 pp
11. Tselykovskiy A.A. Politicheskii mif kak determinanta formirovaniya natsional'nogo politicheskogo soznaniya [Political myth as a determinant of the formation of national political Consciousness]. Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta, 2016. No 3 (385) –13-20 pp.
12. Shulga N. V. Mifotvorchestvo v sredstvakh massovoy informatsii [Myth-making in the mass media]. Nauchno-metodicheskii elektronnyy zhurnal «Kontsept», 2019. No 3 (mart) – 91-95 pp.